

FJÄLLMOSSEN

INVENTERING OCH PLANERING AV
ETT RIKSINTRESSANT MYRKOMPLEX

LÄNSSTYRELSEN I ÖSTERGÖTLANDS LÄN
PLANERINGSÄVDELNINGEN OKT 1976

FJÄLLMOSEN

**Inventering och planering
utförd av**

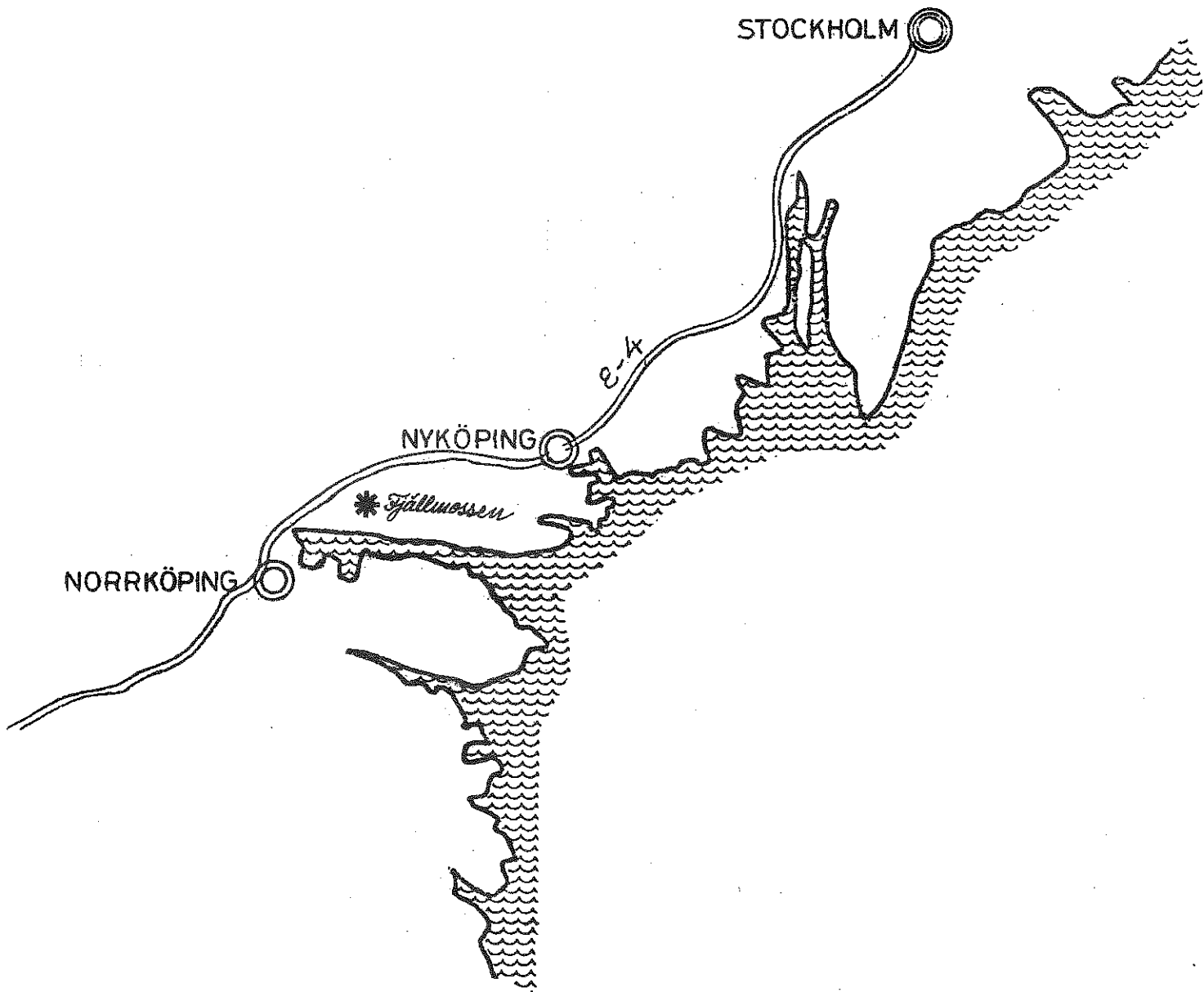
Kristina Hammar och Thomas Rafstedt 1974

**Författarna ansvarar för de åsikter
och värderingar som framföres**

Översiktskarta

Fjällmosse

skala 1:1 miljö

FJÄLLMOSEN 1974

	sid	
I	Inledning	1
	Förutsättning och målsättning	
	Syfte	
	Anslag	
II	Metodik	2
III	Undersökningsområdet	2
	Läge, storlek och avgränsning	
	Berggrund	
	Geomorfologi	
	Torvmarksprofil	
	Hydrologiska förhållanden	
	Ågarstruktur	
IV	Ekonomiskt nyttjande av Fjällmossen	7
	Tidigare nyttjande	
	Nuvarande nyttjande	
V	Sociala värden och friluftsliv	8
VI	Fågelliv	8
VII	Insektsliv	9
VIII	Vegetationsbeskrivning	10
	VIII:1 Översiktlig botanisk beskrivning	
	VIII:2 Några definitioner	
	VIII:3 Olika myrsamhällen på Fjällmossen	
	VIII:3a Mossevegetation	
	VIII:3b Öblandmyr	
	VIII:3c Kärrvegetation	
	VIII:4 Omgivande skogsmark	
IX	Delområdesbeskrivningar	19
X	Sammanfattning	24
XI	Förslag till skötsel och skyddsbestämmelser	26
XII	Litteratur	28
	<u>Kartbilagor</u>	
1	Vegetationskarta	12
2	Reservatsförslag	25
3	Fuktighetsförhållanden på Fjällmossen	6
4	Områdets läge i stort	-
5	Hydrologiska förhållanden. Vattendelare	5
6	Vägar, stigar m m	3
7	Delområden	18

I Inledning

Förutsättningar och målsättning

I samband med arbeten med en översiktlig naturresursinventering av sömmlandskusten, vilken utföres på länsstyrelsen i Södermanlands län, aktualiserades frågan om inventering och planering av Fjällmossekomplexet.

Anslag har för detta ändamål ställts till förfogande av länsstyrelserna i Södermanlands och Östergötlands län. Arbetet har utförts av Kristina Hammar. Vid sammanställningsarbetena har även Thomas Rafstedt på länsstyrelsen i Nyköping medverkat. Arbetet har utförts främst under juni 1974.

Fjällmossen och angränsande skogsområden är upptagna i den pågående riksplaneringen (SOU 1971:75:s 167) som riksintresse ur biologisk och kvartärgeologisk synpunkt.

Inom det internationella myrskyddsprogrammet ("Project Telma") har Fjällmossen föreslagits tillhöra skyddsklass Ib, dvs myrkomplexet är av riksintresse (eller högre dignitet) ur myrskydds-synpunkt.

Inom skyddsklass Ia är endast ett fåtal svenska myrar medtagna (8 st) vilka är av högsta värde i egenskap av typområden för den internationella regionala myrvetenskapen. Dessa myrar är av nationalparkskaraktär. Myrar tillhörande skyddsklass Ib ger tillsammans med myrar inom grupp Ia en god bild av den regionala myrvariationen i landets olika delar. Denna klass omfattar, liksom klass Ia, mestadels vidsträckta myrkomplex, inom vilka stora exempel finns representerade på myrarnas strukturella uppbyggnad, deras landskapstyper och växtsamhällen.

I Project Telma finns även skyddsklasserna Ic, II och III vilka är av lägre digniteter. I dessa värdeområden ligger endast naturvetenskapliga bedömningar och således ej sociala.

De kriterier som framhållits för myrområdets vetenskapliga värde är bl a det förhållande att Fjällmossen utgör de berörda länens (och mellansveriges) största myrområde vilket till stor del är orört. Det utgör även en väsentlig rast- och häckningslokal för ett flertal mer eller mindre sällsynta och känsliga fågelarter. Ur friluftssynpunkt framhölls i riksplaneringen att myren ligger inom det sk Stavsjöområdet, vilket utnyttjas för skogsvandringar, orientering, skidåkning, fiskem m.

Frågan om skydd och naturvårdsplanering av Fjällmossen har även aktualiserats genom den intensiva skogsavverkning som pågår runt myren vilken snabbt håller på att förändra hela den vildmarksbetonade prägel som landskapet här äger.

Syfte

Syftet med inventeringen har således varit att dokumentera de olika naturvetenskapliga värdena med undersökningar av myren och

omgivande skogsmark. Målsättningen har varit att ge ett förslag till gränser för ett naturreservat samt förslag till skyddsbestämmelser.

II Metodik

Arbetet har inletts med studier av kartmaterial (topografiska, ekonomiska och geologiska kartblad) samt flygbildsmaterial (flygbild nr 68 Gi 019 25). Vid förarbetena har preliminära gränser för olika vegetationssamhällen lagts in och sedemera fältstuderats. Till hjälp vid för- och fältarbeten har även varit den rapport som professor Hugo Sjörs gjorde 1954 vid en kort rekognoscering av myren.

Fältarbetena har utgjorts av besök på samtliga myrpartier med beskrivning av växtsamhällen m m.

Omkringliggande skogsområden har även fältstuderats dels för att få en uppfattning om storleken på upptagna hyggen, dels för att bedöma skyddsvärden, gränsdragningar m m.

Med hjälp av fältinventerings- och kartmaterial har sedan geologi, hydrologi, topografi m m undersökts.

Uppgifter om Fjällmossens fågelliv har dels kommit in vid fältarbetena, dels vid kontakter med ornitologgrupper.

Kontakter har under arbetets gång tagits med professor H Sjörs, SGU's torvarkiv i Stockholm, botanisten Erik Genberg, Norrköping, Sörmlands ornitologiska förening m fl.

Professor Hugo Sjörs har tagit del av manuskriptet och lämnat synpunkter vilka beaktats vid den slutliga bearbetningen av rapporten.

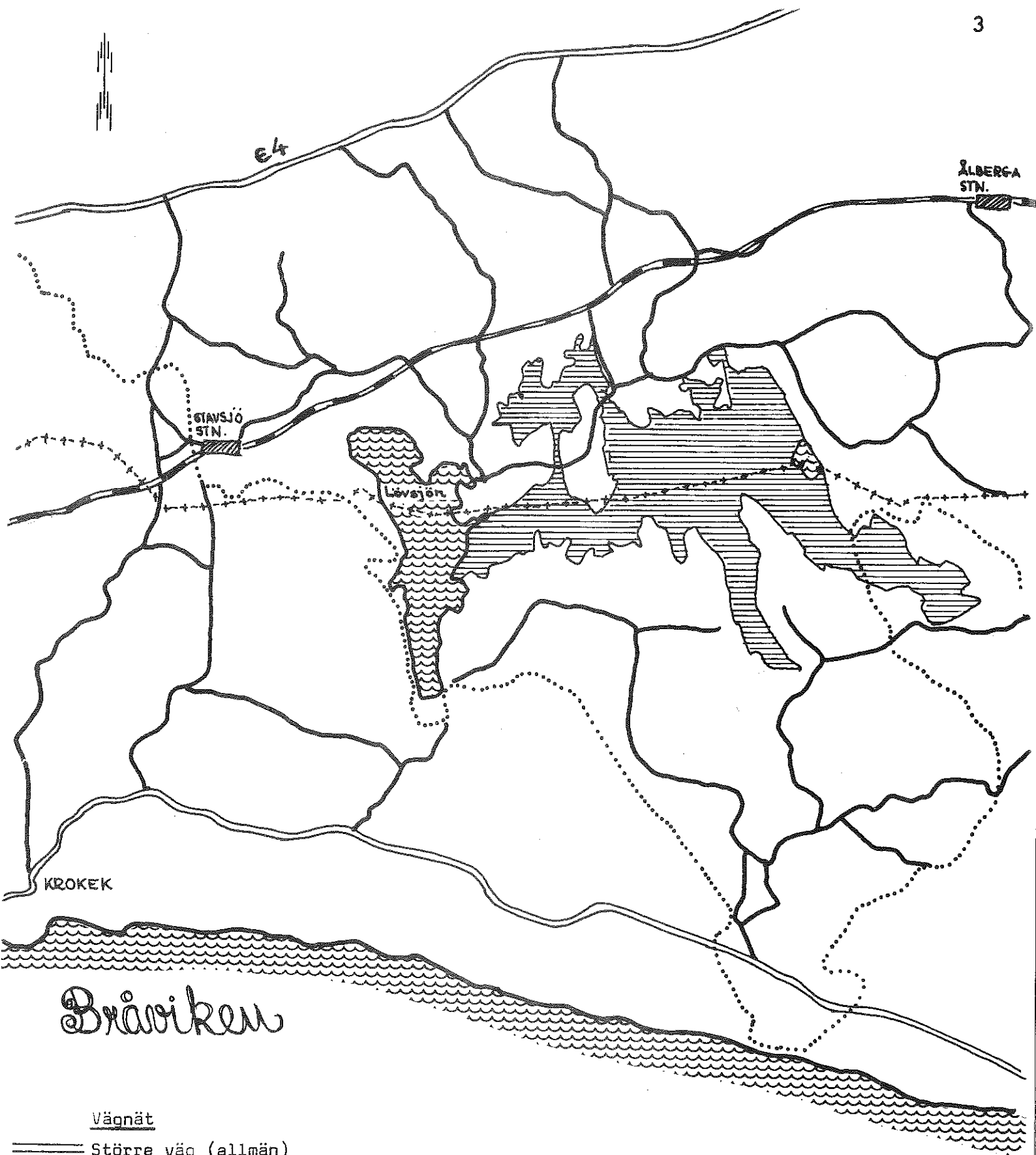
III Undersökningsområdet

Läge

Fjällmossen ligger på båda sidor om länsgränsen mellan Östergötlands och Södermanlands län inom Kolmården (topografisk karta Karttrineholm S0). Den upptar en yta om ca 5,4 km² och är med denna areal en av mellansveriges största myrar. Myrens utsträckning är ca 5 km i ost-västlig och 3 km i nord-sydlig riktning.

Geologi - geomorfologi

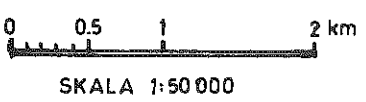
Berggrunden i området upptas av röda gnejser. Geomorfologiskt utmärkes terrängen av i nordväst-sydostlig riktning gående moränryggar vilka bilda uddar och öar i myren och uppdelar dess sydöstra del i två mycket långa flikar, den ena riktad åt sydöst, den andra mer åt syd.

Bråviken

Vägnät

- ==== Större väg (allmän)
- mindre väg (till viss del enskilda, "bommade" skogsbilvägar)
- Sörmlandsleden
- ▬▬▬▬ järnväg
- +--+--+ länsgrens mellan Södermanlands (i norr) och Östergötlands län.

Fjällmossens torvtyper och deras mäktigheter

År 1922 genomfördes en torvmarksundersökning av Fjällmossen av Mats Weibull. Materialet från undersökningen, vilket ej är publicerat, finns på SGU's torvarkiv i Stockholm.

En profil om 39 borrhpunkter drogs från Lövsjön i väster till St Göljen (då benämnd Fjällsjön) i öster. Ett antal av dessa borrhpunkter lades också i Fjällmossevikens och i Fjällmossens sydvästligaste hörn. Provtagningspunkterna lades ej upp på ett sådant sätt att det idag går att rita en profil av myrkomplexet utan syftet var främst att få uppgifter om de olika torvlagrens mäktighet på skilda delar av Fjällmossen.

Nedan redovisas de viktigaste resultaten av undersökningen vilka kan vara av intresse i detta sammanhang.

Myrens översta partier utgöres antingen av Sphagnum - eller av starrmosstorv. Sphagnumtorven återfinnes på Fjällmossens nuvarande mossepartier och har en mäktighet på normalt mellan 1,5-2 meter men kan uppgå till 4 meter i de centrala och nordöstliga delarna (bl a norr om St Göljen).

Starrmosstorven når normalt en mäktighet på mellan 2,5-3 meter.

Starrtorven därunder är normalt någon eller några meter tjock men kan som i Fjällmossevikens komma upp till över 5 meters tjocklek.

Kärrtorven når normalt en mäktighet på mellan 0,2-1 meter och är djupast i Fjällmossens centrala partier.

Underst ligger ett upp till 0,75 meter tjockt lager med sjödy, gyttja och lergyttja och därunder vidtager sand eller lera.

Torvlagrens totala mäktighet varierar normalt mellan 2-5 meter men är på myrens centrala plan något djupare (5-6 meter). Djupast är torvlagren i Fjällmossevikens med lager på upp till 8,5 meter. Torvmossen norr om St Göljen har mäktigheter på mellan 4-5,5 meter och i Fjällmossens sydöstligaste utlöpare är mäktigheten mellan 4-6 meter.

Pollenanalys

I en borrhpunkt på Fjällmossens centrala parti har pollenanalys genomförts. Mäktigheten på torvlagren här är 4 meter och underlaget lera.

Av denna analys framgår bl a att gran och tall ökat procentuellt av trädslagen till i våra dagar (granen mest) medan björk och hassel minskat och alen hållit sig något så när konstant.

De ädla lövträden (med ek, lind, avenbok och bok) håller sig konstant i mängd (någon procent) ner till en mäktighet av 2,5 meter varunder de har mellan 5-10 % av pollenandelen.

Lövsjön

BRÅVIKEN

Vattendelare och dränering

- vattendelare
- [Dotted pattern] >100 m.ö.h
- [Horizontal line pattern] myr
- > vattendrag

SKALA 1 50 000

Fuktighetsförhållanden

→ dräneringsriktning

torr myr (= mosse)

blöta fattigkärsamhällen
främst fastnatyp

blöta - mycket blöta fattigkärr
främst mjuknatyp och lösbottn.

sjö

På ett djup av 2,5 meter, då den dåvarande starrmossen övergick till mosse, minskade granens andel markant under en tid medan björk och al lika tydligt hade en kraftig ökning. Denna förändring var dock endast tillfällig.

Hydrologi

Fjällmossen dräneras till allra största delen mot norr till Nyköpingsåns avvattningsområde och endast den sydöstligaste delen dräneras mot söder till Bråviken (se kartbilaga). Myren är således till stor del ensidigt lutande mot norr med utlopps-bäck i Ramundsbäcken, vilken även till viss del avvattnar Lövsjön i områdets västra del. Myrens dränering sker oftast i drag av kärrkaraktär och kan många gånger vara svår att följa (se kartbilagor). Sjön Stora Göljen har inga synliga till- eller avlopp.

Fjällmossens tillrinningsområde är förhållandevis litet och ligger främst söder om myren (se karta s 5). I sydöstra delen går en vattendelare över myren, på vilken även sörmlandsleden går (s 3). Vattendelaren är dock svår att urskilja i terrängen liksom myrens lutning överhuvudtaget. Myrens avlopp går i ett antal smärre drag in i "vikarna" mot norr och sammanflödar så småningom i Ramundsbäcken.

Myrens låga lutningsgrad gör att stora delar av myrytan har låg avrinning och därför är mycket blöt och därigenom ofta svårframkomlig (se karta s 6).

Söder om Fjällmossen ligger ett bergsområde på till största delen högre nivå än myren och bildar härigenom en vattendelare. Lövsjön i väster mottar en mindre del vatten från Fjällmossens västligaste mossemarker och påverkar myrens hydrologi endast i de delar av Ramundsbäcken som går genom Ramundsmymren.

Myrkomplexet försumpar ej fastmark i någon nämnvärd utsträckning och sumpskog har också mycket liten utbredning utmed dess kanter, vilka ofta är skarpa med övergång direkt till barrskog och hedsamhällen. Ofta finns en smal mossebård mellan kärret och skogen.

Ägarstruktur

Myrens sörmlandsdel ägs till större delen av Jönåkers häradsallmanning och endast en mindre del i nordväst ägs av Holmens bruk. Östgötadelen ägs helt av Östkindes häradsallmanning.

IV

Myrområdets ekonomiska utnyttjande

Tidigare nyttjande av myrkomplexet

Ett av skälen till att Fjällmossen klassats som riksintresse var att den utgör ett till största delen orört myrkomplex med naturliga växtsamhällen.

Förmodligen har även delar av Fjällmossen liksom många andra myrvar i vårt land tjänat som naturlig fodermark under tidigare

sekler (högstarrsamhällena). Detta har dock ej lämnat några spår efter sig.

Torvtäkt för bränntorv har i mindre skala bedrivits på två områden av Fjällmossen. Dels i myrens sydöstligaste del, dels i myrens västliga delar. Dessa torvtäkter var gamla redan 1922, då en torvundersökning gjordes av myren.

Vissa delar av Fjällmossen användes efter andra världskriget som bombmål för övningsskjutningar från flyg med stora betongklumpar. Spåren av denna verksamhet visar sig i ett antal vattenfyllda kratrar i myrens nordöstligaste del där man fortfarande kan träffa på rester av målattrapper.

Nuvarande nyttjande

Vad gäller området nyttjande idag så är det endast skogsbruket som har ekonomiska intressen runt myren. De många gånger stora avverkningarna i området är ett av skälen som initierade frågan om ett framtida skydd. Hyggena är ofta mycket stora och går på flera ställen ner till myrkanten varvid hela landskapsbilden förändras.

V

Sociala värden

Förutom de aktiviteter som nämns ovan bör även framhållas sociala värden såsom Sörmlandsleden, vilken tvärrar myrområdet och intresset från ornitologer som här varje vår studerar orr- och tjäderspel m m.

VI

Fågelliv

Vid undersökningar och genom kontaktverksamhet har ett visst material om fågellivet på och vid Fjällmossen framkommit. Detta material får dock ej betraktas som på något sätt fullständigt eftersom ingen mer systematisk undersökning har utförts av Fjällmossens fågelliv.

I samband med den häckfågeltaxering som startade i Sverige 1974 och som skall resultera i en atlas över fåglarnas utbredning i Sverige har det ekonomiska kartblad som omfattar Fjällmossen (9G Katrineholm 1) undersökts av Rickard Fredrikson, Norrköping. Upplysningar har dessutom lämnats av Lennart Mathiasson, Nyköping och av Bert Lindgren, Kila. Vidare gjordes en del fågelobservationer under fältarbetena i juni.

Av värde ur ornitologisk synpunkt är bl a de stora orrspelen som förekommer på myren. I skogarna runt Fjällmossen finns flera tjäderspelplatser. Av skogsfågel förekommer även järpe. Under flyttning vår och höst rastar här regelbundet stora mängder tranor. Under hösten 1974 observerades flockar på ca 300 individer. Trana häckar dessutom i något eller några par på eller invid myren som dessutom användes för sommaruppehåll av kringstrykande tranor. Som rastlokal är Fjällmossen viktig för andra arter än trana, således ses här regelbundet vår och höst bl a grönbena och gluttsnäppa.

Minst tre par storspov uppehöll sig vid myren under häcknings-tid och under maj observerades ljungpipare. Tre par fiskgjusar häckar på myren och flera obebodda bon finns utmed dess sidor - bl a ett i omedelbar närhet till sörmlandsleden. Under häcknings-tid har observerats flera par av tofsvipa, ängspi-plärka och sång-lärka vilka kan kallas karaktärsfåglar för myren tillsammans med tornsvalan som jagar över myren. I undersökningsområdet före-kommer, förutom mer vanliga mesar och sångare även trädpi-plärka, trädlärka, mindre hackspett, tretåig hackspett (häckning trolig), dubbeltrast, rödvingetrast, buskskvätta, ärtsångare, gärdsmyg, skogssnäppa, morkulla, skogsduva, nattskärre och nötkräka. Tämligen regelbundet ses korp över myren. Av ugglorna är pärl-ugglan den mest vanliga i myrområdet, men här finns också horn-uggla och kattuggla. Av rovfåglar i övrigt har här under häcknings-tid observerats bivråk, ormvråk, sparvhök, duvhök, tornfalk och lärkfalk. Den blå kärrhöken ses regelbundet över myren vår och höst.

Inga systematiska undersökningar har gjorts av fågellivet men denna lista på häckande och tillfälliga arter ger starka indicier på de ornitologiska värdena på och runt myren.

VII Insektsliv Av Bert Mellberg

Myrarnas insektsfauna är, liksom de flesta biotopers, mycket svår att totalinventera och en avsevärd tid skulle behövas för att ge en säker bild av art- och individsammansättningen. Ett områdes entomologiska status kan emellertid bedömas med utgångspunkt från stickprovundersökningar av en typ som utförts på bl a Fjällmossen och Stora Bötet. Stora Bötet är det myrkomplex som är bäst undersökt, bl a beroende på att det är lättillgängligt. Besöken härifrån fördelar sig mellan åren 1965-1974. Under vegetationsperioderna 1970-1971 gjordes regelbundna undersökningar.

Det entomologiska ämnesområdet är mycket omfattande. Vad som sägs här om insekter avser huvudsakligen fjärilar, Lepidoptera, men torde i viss utsträckning även gälla andra ordningar.

Det har visat sig att många arter som betraktades som sällsynta och sporadiskt förekommande finns betydligt allmännare än vad som tidigare var känt inom myrområden i skilda delar av landet. Det finns flera arter som är vanliga på exempelvis Stora Bötet men eljest utomordentligt sällsynta i övriga länet, arter som inte direkt är knutna till myrbiotoper. Som exempel på detta kan nämnas den askgrå harfotsspinnaren (*Dasychira fascelina*). Denna fjäril sägs i litteraturen förekomma "på snåriga marker, i skogsbryn, tämligen sällsynt". På Kolmårdsmyrarna förekommer denna art allmänt.

Rikedomen på fjärilar på Kolmårdsmyrarna beror på flera faktorer. En viktig faktor är de klimatiska betingelserna på myrarna. I deras norra kanter finns flerstädes mindre inbuktningar där det ofta kan vara mycket varmt och fuktigt och med en rikare växtlighet som är artrikare och frodigare än ute på myrplanen. Inom dessa områden förekommer ofta en del björk tillsammans med ris och buskar av odon och sälg. Dessa är näringsväxter åt många insektsarter.

Den omgivande skogen bildar en "gryta" som gör att luften blir stillastående och värms upp och ger gynnsamma förutsättningar för ett rikt insektsliv. Den omgivande skogen är således mycket viktig och om den avverkas ända fram till myrkanten spolieras de skyddade partierna och betingelserna för många insektsarter och därmed även för fågel som hönsfågel och vadare.

Kolmården utgör en gränslinje för många arter. Flera sydliga arter har här sina nordligaste utposter men ännu fler nordliga arter har här sin sydgräns. Som exempel på nordliga arter kan nämnas den lapska vintermätaren (*Poecilopsis lapponaria*) och den grå gräsfjärilen (*Oenesis jutta*). Vintermätaren var tidigare funnen endast några gånger i nordligaste Sverige men har sedermera påträffats på några platser söderut.

Under ett besök en solig juldag kan man få se en del fjärilarter som t ex makaonfjäril, vars larver lever på bl a kärresilja (*Peucedanum palustre*), svavelgul höfjäril (*Colias palaeno*) vars larver lever på odon och den sällsyntare starrgräsfjärilen (*Coenympha tullia*) som på Stora Bötet förekommer i en storvuxen, vacker form.

Utan att här presentera förteckningar över observerade arter måste framhållas vikten av att Kolmårdsmyrarna, och då speciellt de större, bevaras oexploaterade. Myrarnas insektsfauna är känsliga för ändringar av lokalklimatet vilket kan bli följderna av att skogen avverkas ända fram till myrkanten, vilket tyvärr alltför ofta sker.

VIII Vegetationsbeskrivning

VIII:1 Översiktlig botanisk beskrivning. Växtgeografiska drag

Större delen av Fjällmossen upptas av fattigkärrvegetation vilken indicera närvaro av fastmarksvatten, dvs sådant vatten som passerat genom minerogena jordarter, i detta fall moräner, innan det kommit ut över myrytan. Mossepartier ligger främst i myrens västliga del samt i sydost. Dessutom finns smärre mossepartier spridda utmed Fjällmossens kanter samt på dess centrala plan.

Fjällmossens vegetation utmärks av stor floristisk enformighet och genomgående förekomst av enbart artfattiga växtsamhällen. Inga indikatorer på rikare växtsamhällen har påträffats på själva Fjällmossen (några rikare småmyrar finns i grannskapet). Här och var kan man påträffa sympnycklar (*Dactylorchis traunsteineri*) och myggblomster (*Hammarbya paludosa*) vilka, enligt bl a Erik Genberg, ej är några indikatorarter för rikare växtsamhällen. De förekommer i helt fattiga kärr men även i kalkpåverkade dylika.

Vegetationen har dock flera växtgeografiskt intressanta arter och framförallt kan nämnas den ovanligt rika förekomsten av tuvsäv (*Scirpus caespitosus*), som i dessa trakter har en av sina få östsvenska växtlokaler. Anmärkningsvärda arter är också brunag (*Rhyncospora fusca*) och strängstarr (*Carex chordorrhizza*) samt bland vitmossarna de två västliga arterna *Sphagnum imbricatum* och *S pulchrum* (jfr Sjörs 1955).

Mats Weibull som 1922 genomförde en torvmarksundersökning uppgav ett ca 10 x 10 meter stort bestånd av dvärgbjörk (*Betula nana*) från Fjällmossens centrala partier. Hans Lidman har i sin bok "Från Tintomaras skog" uppgivit hybriderna mellan björk och dvärgbjörk. Inga av dessa har dock återfunnits vid 1974 års inventering.

VIII:2 Några definitioner (Sjörs 1956, 1973)

Myr, myrmark

Ett ekosystem omfattande ett landområde med torvartad mark, normalt fuktighetsmättad och med högt grundvattenstånd, med för dessa förhållanden anpassad naturlig vegetation vilken i regel är torvbildande. Vattentäckta delar kan ofta förekomma. Något under grundvattenytan är myrmarken i regel helt syrefri.

Torv

Organogen jordart bildad genom ofullständig nedbrytning av växtdelar på vattendränkt mark.

Torvmark

Mark med torvtäcke. Innefattar inte endast myrmark utan också t ex åker, skogsbärande mark och gräsbärande mark på dikad torv. För att betraktas som torvmark i geologisk mening skall torven ha minst 40 cm mäktighet. Vissa grunda myrpartier uppfyller inte dessa villkor.

Fastmark

Mineralisk mark, ofta med ett relativt tunt organogent humustäcke.

Fastmarksvatten

Sådant yt- eller markvatten som passerat genom fastmark. Kan nå myrarna i form av över- eller genomsilning (soligent vatten), som stagnerande yt- eller grundvatten (topogent vatten) som källvatten eller som översvämningsvatten från vattendrag.

Myrar som mottar fastmarksvatten (även om det är starkt utspätt med nederbördsvatten) kallas minerotrofa och bär kärrvegetation (se nedan).

Ombrotrof myr eller mosse

Ett myrparti som ej mottar något fastmarksvatten utan endast nederbörden på själva myren, varigenom extrem brist på flertalet växtnäringssämnen råder. Mossevegetationen täcker aldrig en hel myr, i många fall endast mindre delar. På en välvd mosse (högmosse) bildar mossedelen en kupol, som höjer sig koncentriskt över omgivningen, varvid myrens gräns mot en fastmark kan bildas av vanligen ganska smala kärrstråk kallade

Vegetationskarta

- mossesamhällen
- mossesamhällen med tal
- fattigkärr
- hällmarkstallskog
- övrig barrskog
- hygge

- lövskog (ej al)
- sumpskog med al

0 200 400 600 800 1000 m
SKALA 1:20000

laggar. Från laggen höjer sig oftast en bättre dränerad kantskog (utbildad som tallmosse) in mot ett blötare centralt mosseplan. På Fjällmossen liksom på mossar i östsvrige i övrigt är det vanligt att hela mossen är täckt av mossekantens vegetation dvs av tallrismosse med skvattram (Ledum). Alla mossar är kemiskt sett starkt sura.

Kärr

Kärren kan indelas på många sätt. Efter vegetationen talar man om fattigkärr, vilka är sura och med en artfattig och trivial flora, dock med flera arter som inte finns på mossarna, och rikkärr, vilka har inslag av starkare mineralnäringskrävande arter och i regel ett högre pH-värde. Ibland urskils en mellantyp (mellankärr) med drag av både fattig- och rikkärr tillsammans. Rikkärren kan vara medelrikkärr eller extremrikkärr, det senare med talrika mer eller mindre kalkgynnade arter. Efter fuktighet och torvytans bärighet urskils ristuvor, fastmattor, mjukmattor och lösbottnar i både mossarna och kärren (se nedan).

VIII:3 Olika myrsamhällen på Fjällmossen

Redan här bör framhållas att arbetet med inventeringen av Fjällmossen ej gått ut på att urskilja olika växtassociationer. Denna beskrivning är främst av översiktlig karaktär.

Utgångspunkten för beskrivningen av växtsamhällena är vattenståndets höjd och myrens blöthetsgrad, detta p g a att vattnet är en av de viktigaste faktorerna för de olika växtsamhällenas utbredning här. På denna indelningsgrund har ett antal huvudgrupper urskiljts, nämligen mossesamhällen, öblandmyr, fastmattsamhällen, mjukmattsamhällen och lösbottensamhällen (enl Sjörs 1948). Dessutom finns, arealmässigt sett, mindre betydelsefulla trädtuvssamhällen, främst av typen alkärr.

Varje sådan samhällsgrupp har s k ledarter som endast förekommer inom densamma. Samhällen ur olika grupper växer ofta i intim blandning med varandra, varför arterna kan övergå i andra samhällsgrupper. På översiktskartan över fuktighetsgradienter på Fjällmossen har tre fuktighetszoner inritats med ledning av flygbildsstudier och fältkontroller. De olika fuktighetszonerna kan analogiseras med skilda myrsamhällen. De torraste områdena intas av mossevegetation (mossesamhällen). Kärrsamhällena har indelats i två fuktighetsgrader på kartan där de fuktigaste områdena intas av lösbotten- och mjukmattsamhällen och till viss del även av blötare fastmattsamhällen. Den torrare typen intas av torrare fastmattsamhällen och ristuvssamhällen (även öblandmyr). På denna karta kan man se att rena tallrismossesamhällen upptar en förhållandevis liten yta på Fjällmossen, främst i de västra delarna samt till en del på det centrala planet och i de mot söder gående vikarna. I övrigt upptar de båda andra kategorierna ungefär lika stora arealer.

VIII:3a Mossevegetation

Mossarna på Fjällmossen är liksom i östsverige i övrigt, p g a den förhållandevis låga nederbörds mängden, utbildade som tallrismossar, där hela mosseplanet är bevuxet med en oftast gles och lågvuxen tallskog. Undervegetationen utgöres huvudsakligen av ris, framförallt skvattram (*Ledum*), som har en utpräglad östlig utbredning i Sverige, men även av ljung (*Calluna*), odon (*Vaccinium uliginosum*), lingon (*Vaccinium vitis-idaea*) och kråkris (*Empetrum nigrum*). I mossens kanter dominerar oftast ljung och kråkris medan de inre delarna domineras av skvattram.

Tuvorna som uppbygger mossarna saknar ofta bottenskikt av mossor men där sådant förekommer utgöres det av *Polythricum*, *Spagnum fuscum* eller *S pappilosum*.

På mossarna finns dessutom ofta hjortron (*Rubus chamaemorus*), rosling (*Andromeda polifolia*), tranbär (*Oxycoccus quadripetalus*) och på tuvornas sidor renlavar (främst *Cladonia alpestre*).

Här och var på mossarna finns dessutom fastmattsamhällen bevuxna med vitag (*Rhyncospora alba*), tuvull (*Eriophorum vaginatum*), *Sphagnum balticum*, *S pappilosum*, *S rubellum* samt tranbär (*Oxycoccus quadripetalus*), rosling (*Andromeda polifolia*) och siles-hår (*Drosera rotundifolia*).

Runt mossarna löper i regel en lagg med kärrvegetation.

Denna lagg samlar upp det fastmarksvatten som rinner till från omgivningen och har i regel en något rikare flora än fattigkärren i övrigt på Fjällmossen vilket bl a beror på vattnets snabbare omsättning och härav högre syrehalt.

Här kan man således finna arter som ängsvädd (*Succisa pratensis*), vattenklöver (*Menyanthes trifoliata*), kärrviol (*Viola palustris*), kärrsilja (*Peucedanum palustre*), blåtåtel (*Molinia coerulea*), ängsull (*Eriophorum angustifolium*), sjöfräken (*Equisetum fluviatile*), dystarr (*Carex limosa*). Ofta finns även några björkbuskar och i bottenskiktet *Sphagnum pappilosum*, *S imbricatum* och *Drepanocladus fluitans* (se även fastmattsamhällen vilket detta samhälle ur växtsociologisk synpunkt bör föras till).

VIII:3b Öblandmyr

Övergångszonen mellan mosse och kärr upptas ibland av ett trädfattigt (enstaka mycket små martallar kan finnas), tuvigt plan där tuvorna uppbygges av mossesamhälle och det mellanliggande planet av kärrsamhälle (fastmattsamhälle). Kullarna uppbygges antingen av *Sphagnum pappilosum* eller *S fuscum* och kan vara bevuxna med pors (*Myrica gale*), ljung (*Calluna*) och skvattram (*Ledum*). Kärrplanet domineras ofta av *Sphagnum pappilosum* och är i övrigt bevuxet med tuvull (*Eriophorum vaginatum*), tuvsäv (*Scirpus caespitosus*), trädstarr (*Carex lasiocarpa*), siles-hår (*Drosera rotundifolia*), rosling (*Andromeda polifolia*) och tranbär (*Oxycoccus quadripetalus*).

VIII:3c Kärrvegetation

Gränserna för samhällsindelningen av kärren är ofta diffusa och i övergångszonerna kan man finna ledarter för flera kärrtyper. Förutom att skilja på kärr av olika blöthetsgrad (trofigraden är likartad över hela Fjällmossen) skiljer man även på s k myrkant- och myrviddvegetation. Flera av de arter som växer i myrens kanter skyr de stora vidderna. Bland sådana kan nämnas sälgarter (*Salix* sp), björk, missne (*Calla palustris*), gråstarr (*Carex canescens*) och *Sphagnum squarrosum*. Till myrviddvegetationen hör i gengäld en del arter som ej går att finna i myrkanten t ex tuvsäv (*Scirpus caespitosus*), dystarr (*Carex limosa*), vitag och brunag (*Rhynchospora alba* och *R fusca*), kärrsälting (*Scheuchzeria palustris*) samt en del *Sphagnum*arter (*balticum*, *rubellum*, *tenellum*, *pappilosum* och *pulchrum*).

Fastmattsamhällen (till vilka även högstarrsamhällena hör). Graminider dominerar och bildar i regel en sluten, småtuvig matta vilken är fast att gå på. Där foten lämnar spår utplånas dessa snart (Sjörs 1948)(jfr mjukmattsamhällen). På Fjällmossen kan några olika typer av fastmattsamhällen urskiljas. Mot myrens kanter domineras de av *Carex lasiocarpa* (trådstarr)-vegetation, vilken ofta är starkt tuvig. Tuvorna kan utgöras av tuvull (*Eriophorum vaginatum*) m m och kan ibland vara bevuxna med ljung (*Calluna*). Detta samhälle förekommer ofta i närheten av blötare dråg varför man här även kan finna arter som tillhör blötare samhällstyper strängstarr (*Carex chordorrhizza*), vitag (*Rhynchospora alba*), kärrsälting (*Scheuchzeria palustris*) m fl. Trådstarrsamhället (*Carex lasiocarpa*) är på Fjällmossen ett av de artrikaste växtsamhällena. Man kan således här finna bl a blåtåtel (*Molinia*), hirsstarr (*Carex panicea*), nålstarr (*Carex dioica*), kärrsilja (*Peucedanum palustre*), kärrviol (*Viola palustris*), vattenklöver (*Menyanthes trifoliata*), vattenbläddra (*Utricularia intermedia*), sumpmåra (*Galium palustre*), ängsvädd (*Succisa pratensis*), kråklöver (*Comarum palustre*) och sumpnycklar (*Dactylorhiza traunsteineri*). I bottenskiktet dominerar normalt *Sphagnum pappilosum*. På några ställen är bottenskiktet glest utvecklat och innehåller frodigare varianter med arter som *Sphagnum subsecundum* och *S platyphyllum*.

I myrviddvegetationen intar fastmattorna de torrare partierna med samhällen dominerade av tuvull (*Eriophorum vaginatum*) på ett bottenskikt av *Sphagnum pappilosum*. Här och var finns också trådstarr (*Carex lasiocarpa*) och spritt över det jämna kärrplanet finns också små kullar av *Sphagnum fuscum* bevuxna med ljung (*Calluna*). Sileshår (*Drosera rotundifolia*), tranbär (*Oxycoccus quadripetalus*) och rosling (*Andromeda polifolia*) förekommer allmänt.

Rena tuvullsamhällen är sparsamt förekommande på Fjällmossen, ty oftast intas denna fuktighetsgradient på kärret av ett samhälle med mer nordlig prägel, nämligen tuvull - tuvsäv-samhället (*Eriophorum vaginatum* - *Scirpus caespitosus*) på ett bottenskikt av *Sphagnum pappilosum* och *S tenellum*. Detta är ett artfattigt samhälle där starrarter saknas så när som på enstaka förekomster av taggstarr (*Carex pauciflora*) och flaskstarr (*Carex rostrata*). Här och var uppträder också vitag (*Rhynchospora alba*) samt tranbär (*Oxycoccus quadripetalus*) och sileshår (*Drosera rotundifolia*).

Mjukmattsamhällen. I dessa bildar gräsen ett i allmänhet glesare och ej så tuvigt inslag i en av mossor svällande matta. Mattan är mjuk och foten sjunker djupt och efterlämnar spår som utplånas först efter lång tid.

De mest typiska mjukmattorna finner man i gungflysamhällena. Mossorna dominerar helt detta samhälle och kärllväxterna intar endast en tillbakadragen ställning.

Bland mossarna kan nämnas *Sphagnum pappilosum*, som är helt dominerande på myrviddens mjukmattsamhällen, *S pulchrum*, *S Dusenii*, *S imbricatum*, *S apiculatum*.

Bland graminiderna dominerar flaskstarr (*Carex rostrata*) och ängsull (*Eriophorum angustifolium*) tillsammans med dystarr (*Carex limosa*), enstaka tuvull (*Eriophorum vaginatum*) och kärrsälting (*Scheuchzeria palustris*) samt mot de torrare kanterna även tuvsäv (*Scirpus caespitosus*), vitag (*Rhynchospora alba*), trådstarr (*Carex lasiocarpa*). På mossmattorna finns även tranbär och sileshår. Mot blötare partier förekommer strängstarr (*Carex chordorrhizza*) och vattenklöver (*Menyanthes trifoliata*).

Större gungflyartade partier intas av en blandning av ovanstående vitmossarter, ofta med stora vackra mattor av *Sphagnum pulchrum*. Vitmossemattorna är beväxna med rosling, tranbär, sileshår och dystarr (*Carex limosa*).

Här och var på mjukmattorna kan det även uppträda små kullar uppbyggda av *Polythricum* med en del ljung (*Calluna*) och pors (*Myrica gale*).

Lösbottensamhällena utmärkes framförallt av det glesa botten-skiktet. Fältskiktet är sammansatt ungefär som i mjukmattorna men är oftast ensidigare och artfattigare. Ofta är lösbottarna utbildade i anslutning till drag med små öppna vattensamlingar. *Sphagnum pappilosum* förekommer glest över ytorna tillsammans med enstaka *S Dusenii*, *S pulchrum*, *S platyphyllum*. I fältskiktet märks brunag (*Rhynchospora fusca*), vitag (*R alba*), vattenklöver (*Menyanthes trifoliata*), flaskstarr (*Carex rostrata*) strängstarr (*Carex chordorrhizza*), kärrsälting (*Scheuchzeria palustris*), ängsull (*Eriophorum angustifolium*) och ställvis också myggblomster (*Hammarbya paludosa*).

Till de nämnda myrsamhällena kan också läggas några i området, arealmässigt sett mindre betydelsefulla, nämligen trädtuvsamhällena, främst av typen alkärr.

Sparsamt förekommer sådana vid utloppsbäckar och vid drag i myrkanten.

Trädskiktet är oftast glest utbildat av al och björk.

Fältskiktet domineras av tuvor av bunkestarr (*Carex elata*), gråstarr (*Carex canescens*) m fl. I övrigt kan man finna i och vid dessa trädkärr kärrviol (*Viola palustris*), sumpmåra (*Galium palustre*), brudborste (*Cirsium heterophyllum*), fläckigt nyckel-

blomster (*Orchis maculata*), vattenklöver (*Menyanthes trifolata*), älgört (*Filipendula ulmaria*), knaggelstarr (*Carex flava*) (enligt Sjörs), hirsstarr (*C. panicea*) samt i botten *Sphagnum squarrosum*, *Drepanocladus fluitans* och *Riccardia pinguis*. Vid mer öppet vatten förekommer svärds-lilja (*Iris pseudacorus*), missne (*Calla palustris*), topplösa (*Lysimachia thyrsoflora*) och kabbeleka (*Caltha palustris*).

VIII:4 Omgivande skogsmark

Barrskog

Skogsmarkernas uppbyggnad runt Fjällmossen betingas av de magra jordarterna vilka till största delen utgöres av blockrik morän. Skogarna är till största delen av låg bonitet och utgöres av barrblandskogstyp vilken närmast är att klassificera som en torr hedtyp.

Den vanligaste skogstypen har följande utseende:

Trädskikt med tall och gran där tallen dominerar med ett ofta kraftigt uppslag av ung gran. Det finns föga inlag av lövträd (förutom någon björk och al vid skogskärr).

Fältskiktet utgöres normalt av en blandning av blåbär, lingon, en del ljung och här och var någon *Pyrola*. Inslag av örter är lågt - ställvis finns ekorr-bär, skogsstjärna, ängskovall och bland gräsen en del kruståtel (*Deschampsia flexuosa*) och får-svingel (*Festuca ovina*). Bottenskiktet utgöres främst av *Pleurozium schreberi*.

Hällmarkstallskogen har en förhållandevis stor utbredning i Fjällmossens närmaste omgivningar och går på många platser ända ner till myrkan-ten. Floran på hällmarkerna är av trivial typ med renlav- ar, islandslav och raggmossa samt sprickor med ris som ljung, blåbär, lingon, skvattram etc.

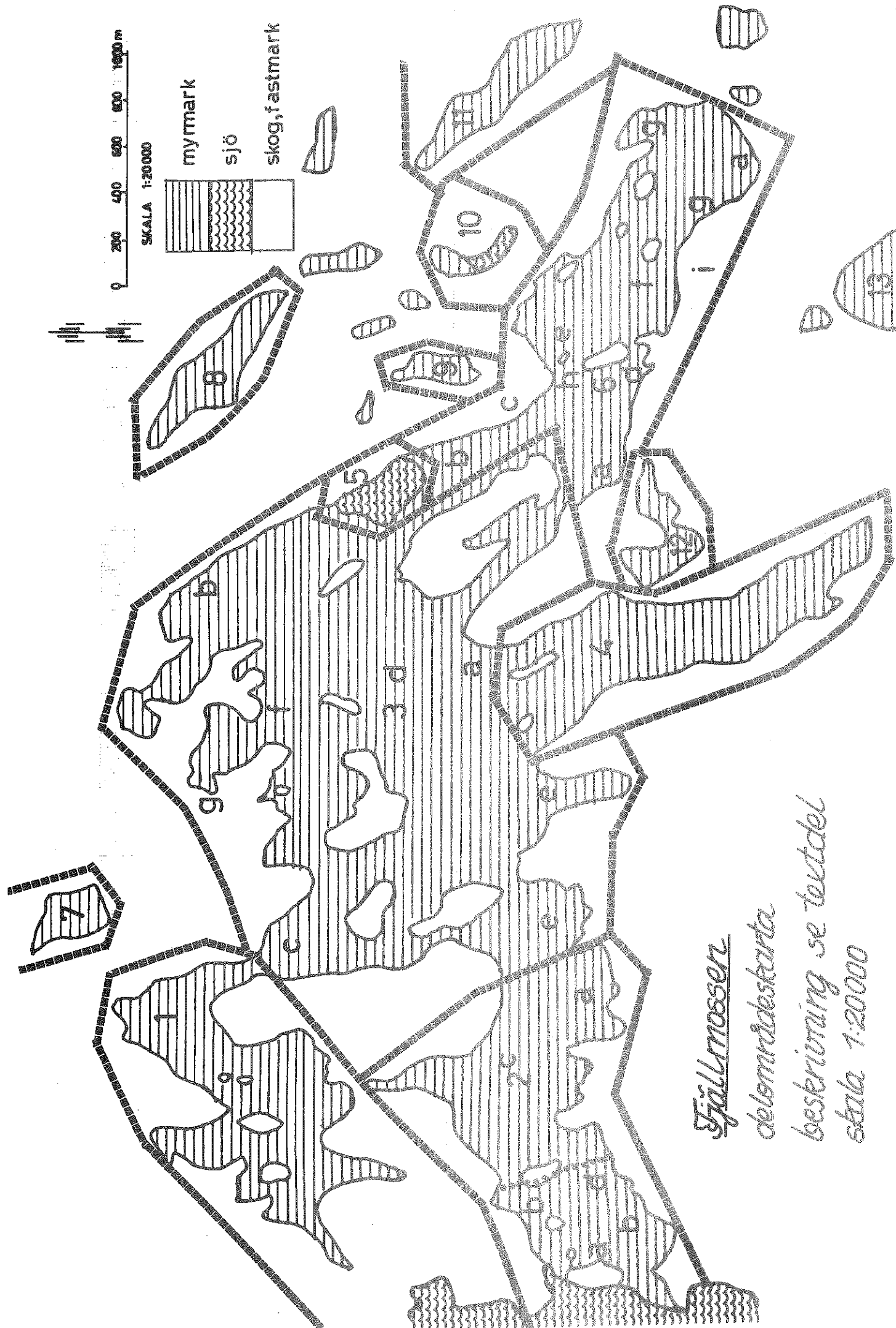
Friskare, örtrikare granskogstyper uppträder här och var speciellt på bergsklackarnas nordsidor.

Angående avverkningar se kap IV.

Lövskog

I det stora barrskogsområdet som omger Fjällmossen har det aldrig funnits någon nämnvärd bosättning och därmed sammanhängande lövskog med hagmarker och betesmarker. Några spontana lövskogsförekomster förutom kärrens al och björk finns inte heller här.

Den enda större lövträdsförekomst som således finns inom området ligger vid torpet Papptorp vid Lövejön och utgöres av en f d björkhagmark. De öppna åkermarker som en gång fanns här är till största delen igenplanterade med gran. Den f d hagmarken domineras av björk med inslag av asp, gran och någon enstaka lind. Buskskiktet är tämligen glest och utgöres av hassel, try och enbuskar. Fältskiktet tillhör en

SKALA 1:20 000

myrmark

sjö

skog, fastmark

Själlmossen
 delområdestarta
 beskrivning se textdel
 skala 1:20000

torr ängstyp och är förhållandevis artrikt. De vårblommande arterna dominerar (blåsippa, vitsippa, gullviva och liljekonvalj). Dessutom förekommer också vippärt (*Lathyrus niger*), tibast (*Dapne mezereum*), skogsstjärna (*Trientalis europaea*), ekorrbar (*Majanthemum bifolium*) och olvon (*Viburnum opulus*).

IX Delområdesbeskrivningar

I denna beskrivning av myren och dess växtsamhällen delas Fjällmossen upp i större, topografiskt skilda, delar. Även ett antal myrområden gränsande till Fjällmossen har undersökts och finns med i beskrivningen även om de ej är med i reservatsförslaget.

1 Ramundsmyren

Ett starkt tuvat fastmattskärr vilket genomrinnas av två mindre vattendrag, dels utlopps bäcken från Lövsjön och dels drag från Fjällmossens centrala partier. Myren dräneras mot norr. Ramundsmyren är ganska svårframkomlig tack vare rikedom på tuvor och de centralt gående blöta dragen. Utmed myrens kanter förekommer ställvis mindre tallrismossar av skvattramtyp (*Ledummosse*).

På myren förekommer rikligt med vass, pors (*Myrica gale*), ängs- och tuvull (*Eriophorum angustifolium* och *vaginatum*) och trådstarr (*Carex lasiocarpa*). Tuvorna uppbygges av *Sphagnum pappilosum*. I blötare partier förekommer arter som vattenklöver (*Menyanthes trifoliata*), kärrsilja (*Peucedanum palustre*), kärrviol (*Viola palustris*), ängsvädd (*Succisa pratensis*), strängstarr (*Carex chordorrhiza*), nålstarr (*C. dioica*), hirsstarr (*C. panicea*) och tuvsäv (*Scirpus caespitosus*).

I övrigt kan nämnas förekomster av *Sphagnum imbricatum* och *Sphagnum platyphyllum* (jfr Sjörs 1955).

2 Fjällmossens västligaste delar

Två tallrismossar dominerar detta parti, som till största delen dräneras åt väster och Lövsjön. En vattendelare finns på delområdets östligaste tallrismosse.

- 2a På den östligaste tallrismossen har tidigare viss torvtäkt (breda diken och torkfält) skett.
- 2b Drågen utmed områdets sidor är blöta och utgöres antingen av gungfly eller drag med öppet vatten. Mot skogskanten i norr förekommer partier med alkärr, vilka i övrigt runt Fjällmossen är sällan förekommande.
- 2c Områdets centrala del mellan de två tallrismossarna utgöres av en öblandmyrtyp med spridda kullar med mossevegetation och martallar. Mellanliggande plan (mellan kullarna) med *Sphagnum*

pappilosum och *S pulchrum*. Vitag (*Rhynchospora alba*) förekommer allmänt tillsammans med pors (*Myrica gale*), tuvsäv (*Scirpus caespitosus*), trådstarr (*Carex lasiocarpa*) och dystarr (*C limosa*). I området finns några mindre bergklackar delvis pålagrade med morän och bevuxna med en torr hedvegetation med tall.

- 2d En lättframkomlig stig (f d väg) leder från norr till söder tvärs över området.

3 Fjällmossens centrala partier

Centralt i Fjällmossens inre delar intas myren av ett mot norr svagt lutande plan, som endast i mindre del är täckt av tallbevuxna mossepartier. Mjuk- och fastmattsamhällen tillsammans med trädlösa mossepartier dominerar.

- 3a I de blötaste partierna ner mot Hammarbergsudden (3a) och
3b mot Arons brand (3b) finns även en del lösbottensamhällen.
3c Även mot områdets västligaste del mot Stavsjöholme (3c) finns en del lösbottensamhällen fastän myren här dock till största delen intas av mjukmattsamhällen.

- 3d Mossesamhällena uppbygges här som nämnts ovan dels av tallrismossar men dels också av trädfria mossepartier med tuvor av *Sphagnum fuscum* bevuxna med ljung (*Calluna*), tuvull (*Eriophorum vaginatum*) och *Cladonia alpestre*. Fastmattsdelen på dessa trädlösa mossar domineras av *Sphagnum Dusenii* och *S pappilosum* mattor bevuxna med vitag (*Rhynchospora alba*), tuvsäv (*Scirpus caespitosus*), rosling (*Andromeda*), tranbär (*Oxycoccus quadripetalus*) och sileshår (*Drosera rotundifolia*).

- 3e Den södra tredjedelen av delområdet intas av artfattiga mjukmattsamhällen.

- 3f Områdets norra del är uppbyggt av berg- och moränklackar vilka går ut i myren, som härigenom får ett flikigt utseende med små mossepartier i inbuktningarna. I några av dessa vikar går dråg vilka dränera norrut. Fastmattsamhällen med trådstarr (*Carex lasiocarpa*) dominerar drågen och den söder därom belägna myren.

På myrplanet finns några berg- och moränklackar bevuxna med främst tallskog och torr hedvegetation. Mellan hedvegetationen och den öppna myren finns ofta en zon med pors (*Myrica gale*).

4 Fjällmosseviken

Viken dränerar norrut och intas i sina södra delar av tallrismosse med *Sphagnum fuscum* kullar bevuxna med ljung.

Västra sidans dråg är något blötare än i öst och har en vegetation som närmast är att klassificera som fastmattsamhälle av trådstarrtyp (*Carex lasiocarpa*) med ett ganska artrikt fältskikt. Vattenklöver (*Menyanthes*), kärrsilja

(*Peucedanum palustre*), kärrviol (*Viola palustris*), vitag (*Rhynchospora alba*), sjöfräken (*Equisetum fluviatile*) samt enstaka svärds-lilja (*Iris pseudacorus*), sumpmåra (*Galium palustre*) och blåttåtel (*Molinia coerulea*). Den norra, centrala delen av Fjällmossevikens intas av mjukmattsamhälle med *Sphagnum pappilosum* i bottenskiktet och flaskstarr (*Carex rostrata*), tuvull (*Eriophorum vaginatum*) tuvsäv (*Scirpus caespitosus*) m m i fältskiktet.

5 Stora Göljen

En vacker tjärn med ett måttligt humöst vatten och mot alla sidor, utom mot öster, i den fasta torven inskurna erosionsstränder. I öster går hållmarker ner till sjön.

Vegetationen i tjärnen är torftig med enstaka bestånd av vit och gul näckros.

I norr gränsar tjärnen mot en tallrismosse med en kort mjukmattszon. Mot söder och väster gränsar den till fastmattsamhällen som är trädfräa. I sjökanten finns en zon med pors (*Myrica*) och blåttåtel (*Molinia*).

- 5a Tjärnen har inga synliga till- och avlopp utan dräneringen sker i drag där ett tilllopp kommer bl a från söder. Ett avlopp går från sjöns västligaste spets ut mot Fjällmossens centrala partier.

6 Fjällmossens sydöstligaste del

Detta parti av Fjällmossen avdelas av en vattendelare vid Honungsholmen (6h) och dräneras således i norr mot Nyköpingsån och i söder mot Bråviken.

- 6a Två större tallrismosseområden finns här varav det sydligaste i början på seklet använts för torvtäkt (enligt uppgift från Mats Weibull var denna torvtäkt redan år 1922 "gammal").
- 6b Delområdet norra halva, som gränsar mot Stora Göljen i norr, utgöres av fastmattsamhällen av tuvullstyp (*Eriophorum vaginatum*). Här och var finns vitag (*Rhynchospora alba*) och tuvor med ljung. Mot vattendelaren i söder upptar ljungtuvarna en större arealprocent och är på sina sidor rikt bevuxna med renlavar (främst *Cladonia alpestre*).
- 6c Fastmarken i öster utgöres av en brant, 5-10 meter hög, bergsklack med hållmarkstallskog nedanför vilken det finns en smal tallrismossebård.
- 6d Strax väster om Honungsholmen utbreder sig ett fastmattkärr av trådstarrtyp (*Carex lasiocarpa*) med inslag av ängsull (*Eriophorum angustifolium*), brunag (*Rhynchospora fusca*) och vattenbläddra (*Utricularia intermedia*). Bottenskiktet utgöres av *Sphagnum pappilosum*.

- 6e Den norra delen av den södra halvan (vilken dräneras mot söder) domineras av ett relativt blött plan med fastmattsamhälle och ingen förekomst av tuvor med martall. Detta samhälle är av mer nordlig karaktär med en blandning av tuvsäv (*Scirpus caespitosus*) och tuvull (*Eriophorum vaginatum*). Här och var finns vitag (*Rhynchospora alba*). Starrarter saknas nästan helt så när som på enstaka förekomster av flaskstarr (*Carex rostrata*) och taggstarr (*Carex pauciflora*). Bottenskiktet utgöres av *Sphagnum pappilosum* och en del *S. tenellum*. På några platser övergår de förhållandevis blöta fastmattorna i mjukmattsbetonade samhällen där *Sphagnum Dusenii* kommer in och vitagen (*Rhynchospora alba*) dominerar över tuvsäven (*Scirpus caespitosus*).
- 6f Centralt på södra halvan utbreder sig plana, mot söder svagt lutande mjukmattor med *Sphagnum pappilosum*. Ett drag går över planet och utefter dess sträckning dyker här och var lösbottensamhällen och öppna vattensamlingar upp. Mjukmattornas artsammansättning är synnerligen artfattig med endast ängsull (*Eriophorum angustifolium*), flaskstarr (*Carex rostrata*), tranbär (*Qxycooccus quadripetalus*), sileshår (*Drosera rotundifolia*) samt ställvis mattor av vitag (*Rhynchospora alba*). Mot de något torrare sidorna övergår samhället i ett trädstarrsamhälle (*Carex lasiocarpa*).
- 6g Områdets sydöstligaste del upptas av fastmattsamhällen av blöt typ med tuvsäv - tuvull (*Scirpus caespitosus* - *Eriophorum vaginatum*) med inslag av vitag (*Rhynchospora alba*). Den helt plana myrtytan har karaktär av norrlandsmyr, vilket också stämmer väl överens med den för östsverige sällsynta artsammansättningen (tuvsävsamhället).
- 6h På delområdets vattendelare går Sörmlandsleden på en spångad stig. Den går bl a över Honungsholmen vilken är bevuxen med en grov och vacker tallskog med ett fältskikt av torr hedtyp dominerat av ljung (*Calluna*), lingon (*Vaccinium vitis-idaea*) och med ett rikt inslag av blåbär.

De fastmarksholmar som i övrigt finns inom delområdet utgöres främst av låga hällar bevuxna med ett glest trädskikt av tall. Ofta är berget pålagrat med storblockigt moränmaterial.

- 6i I delområdets södra del går stora kalhyggen ända ner till myrkanten.

Inom områdets centrala del finns några orrkojor.

7 Öppet plant fattigkärr norr om Fjällmossen

Helt dominerat av vass på en bottenmatta av *Sphagnum Dusenii*. Enstaka trädstarr (*Carex lasiocarpa*) och vattenklöver (*Menyanthes*) förekommer. Centralt finns ett något mer öppet parti (dvs ej dominerat av vass). Detta är blötare och domineras av ängsull (*Eriophorum angustifolium*), kärrsälting (*Scheuchzeria palustris*) och vitag (*Rhynchospora alba*).

8 Hjortronmossen

Tallrismosse relativt tätt bevuxen med 6-7 meter höga tallar. Skvattram (Ledum) och ljung (Calluna) dominerar med inslag av odon (Vaccinium uliginosum), kråkris (Empetrum nigrum), tuvull (Eriophorum vaginatum) och hjortron (Rubus chamaemorus). Den senare förekommer främst utmed mossens kanter.

Mossens laggar är tämligen blöta och domineras av mattor av Sphagnum pappilosum med inslag av S tenellum, S rubellum och Drepanocladus procerus. Fältskiktet varierar något mellan laggens olika delar men utgöres av högstarrsamhällen där flaskstarr (Carex rostrata) och trådstarr (C lasiocarpa) dominerar med inslag av dystarr (C limosa), sumpstarr (C magellanica). Inslag av tuvsäv (Scirpus caespitosus), vitag (Rhynchospora alba), vattenklöver (Menyanthes), vass (Phragmites), rosling (Andromeda), tranbär (Oxycoccus quadripetalus), ängsull (Eriophorum angustifolium) och sjöfräken (Equisetum fluviatile).

Hjortronmossen omges till stor del av kalhyggen.

9 Tallrismosse

Tallrismosse med skvattram (Ledum) och inslag av ljung (Calluna) och odon (Vaccinium uliginosum). Lagg med trådstarr (Carex lasiocarpa) och ett bottenskikt med Sphagnum Dusenii.

10 Lilla Göljen med omgivningar

Liten dystrof skogssjö med gles vattenvegetation med en del näckrosor. Vid sjöns norra sida finns en mindre tallrismosse. Denna gränsar mot sjön med en smal gungflybård med rikligt med dystarr (Carex limosa) och gråstarr (Carex canescens).

Nordöst om sjön höjer sig det moränpålagrade berget brant, bevuxet med en tallskog med torr hedvegetation. Längst upp på berget finns ett klapperfält.

Sörmlandsleden stryker förbi sjön och går upp på berget över klapperfältet (se kartas 8). Vid sjön finns en övernattningsstuga av typen vindskydd.

11 Rö mossen

Tallrismosse dominerad av ljung (Calluna) och Sphagnum fuscumkullar. Även skvattram (Ledum), odon (V uliginosum), kråkris (Empetrum nigrum) och mycket hjortron (Rubus chamaemorus).

Laggarna breder ställvis ut sig i något mer vidsträckta kärrmarker med en övergångszon med pors (Myrica) mot mossen. Björk förekommer ställvis i kärret.

Laggarna uppbygges av starrsamhällen som på flera ställen är av något rikare typ (rikare än på själva Fjällmossen). Rike-

domen ses främst i bottenskiktet som domineras av den vanliga *Sphagnum pappilosum* med en riklig förekomst av *Sphagnum pulchrum*. Dessutom finns här *Sphagnum subsecundum*, *S cuspidatum*, *Scorpidium scorpidioides*, *Campylium stellatum*, *Drepanocladus revolvens*. I fältskiktet märks de dominerande starrarterna trådstarr (*Carex lasiocarpa*), flaskstarr (*C rostrata*), dystarr (*C limosa*), hirsstarr (*C panicea*) tillsammans med vass (*Phragmites*). Dessutom förekommer här rikligt med snip (*Scirpus hudsonianus*), tuvsäv (*Scirpus caespitosus*), vitag (*Rhynchospora alba*), brunag (*R fusca*), kärrviol, blåtåtel (*Molinia*), fläckigt nyckelblomster (*Orchis maculata*). Skogarna runt mossen utgöres på sydvästra sidan av en ung tallskog med inslag av björk. Genom denna skog går Sörmlandsleden.

På nordöstra sidan om mossen finns en grov och trevlig (ur social och vetenskaplig synpunkt) barrblandskog av frisk blåbärsristyp.

Mot mossens sydöstligaste del går kalhyggena intill mossen.

12 Stadsmossen

Belägen på södra delen av Hammarbergsudden.

Tallrismosse som i sin södra del är uppbyggd av höga tuvor med låga tallar och ljung.

Kärrpartier omväxlar med mosse och är utbildade främst som mjukmattor med *Sphagnum Dusenii* i botten och vitag (*Rhynchospora alba*), dystarr (*Carex limosa*), ängsull (*Eriophorum angustifolium*) och tranbär (*Oxycoccus quadripetalus*) i fältskiktet. En del höljor är vegetationslösa och täckta av algmattor (*Zygonium ericetorum*).

13 Ljungmossen

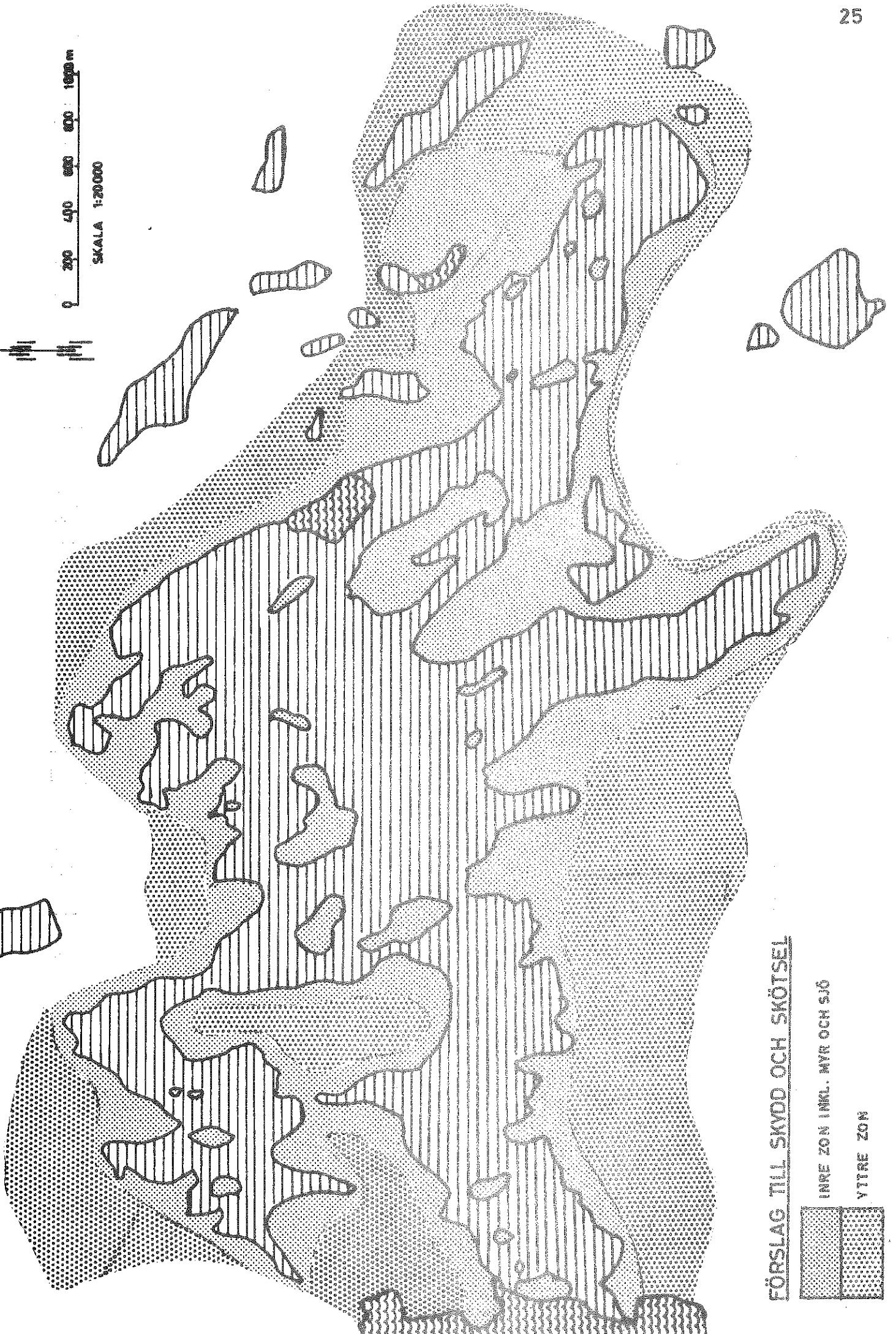
Tallrismosse med skvattram (*Ledum*), ljung (*Calluna*), pors (*Myrica*) och kråkris (*Empetrum nigrum*). Tuvull (*Eriophorum vaginatum*) förekommer ställvis tillsammans med tuvsäv (*Scirpus caespitosus*). Renlavar (*Cladonia rangiferina*, *C silvatica* och *Cladonia alpestre*) förekommer på tuvornas sidor.

Laggarna domineras av tuvull (*Eriophorum vaginatum*) på en matta av *Sphagnum pappilosum* och *S Dusenii*. Vitag (*Rhynchospora alba*) och tuvsäv (*Scirpus caespitosus*) förekommer tillsammans med flaskstarr (*Carex rostrata*).

X

Sammanfattning

Fjällmossen, som är mellansveriges största myrkomplex, är upptaget i den pågående riksplaneringen som ett riksintresse ur biologisk och kvartärgeologisk synpunkt. Inom det internationella myrskyddsprogrammet ("Projekt Telma") har Fjällmossen föreslagits tillhöra skyddsklass Ib.

0 200 400 600 800 1000 m
 SKALA 1:20000

FÖRSLAG TILL SKYDD OCH SKÖTSEL

INRE ZON INKL. MYR OCH SJÖ
 YTTRE ZON

Botaniskt domineras myrområdet av fattigkärrsamhällen med inslag av tallrismossar. Myren ger på många håll ett norrländskt intryck bl a genom sin uppbyggnad och artsammansättning. Växtgeografiskt förekommer flera växtarter vilka här har en utpostlokal.

Fågellivet är rikt och speciellt, både under häckningstid och sträcktid. Ett flertal känsliga arter som ex trana, orre, tjäder, fiskgjuse och storspov häckar här. Ur ornitologisk synpunkt är myren dock ej speciellt noggrannt inventerad.

Myrområdet med holmar, uddar och omgivande skogslandskap är viktigt för vilt, som betes- och kalvningsland.

Ur friluftslivssynpunkt är de delar av Kolmården, som innefattar Fjällmossen, av stort värde. Sörmlandsleden, som berör båda länen, tvärsar över myren.

XI Förslag till skötsel och skyddsbestämmelser

Med ledning av vad som framkommit vid inventeringen bör vissa restriktioner i områdets utnyttjande införas på och i närheten av Fjällmossen.

För att myrens stora naturvärden skall bevaras för framtiden fordras bl a att inga ingrepp göres som kan störa dess hydrologi och näringsförhållanden. Skogsbruket, på och i närheten av myren, måste i framtiden skötas med tanke på naturvetenskapliga och sociala värden. Bland skogsområden som är speciellt värdefulla av denna anledning bör nämnas skogen på samtliga uddar och holmar, områden mellan Lilla Göljen och Fjällmossen, Hammarbergsudden, hållmarkstallskog vid Stora Göljen och vissa skogsområden vid norra delen av Fjällmossen.

I nedanstående förslag till skötsel indelas Fjällmossekomplexet med omgivningar i två zoner, en inre och en yttre, där bestämmelserna i den inre zonen är mer omfattande vad beträffar skogsbruket än i den yttre. Den inre zonen omfattar själva myren med ingående holmar samt angränsande skogsområden i enlighet med karta sid 25.

Bestämmande för gränsdragningen har varit vetenskapliga, hydrologiska och sociala värdeomdomen.

I båda zonerna bör gälla förbud mot:

Torvtäkt och dikning. Underhåll av befintliga diken får ske.

Dämning eller annan vattenreglering som påverkar myren direkt eller indirekt.

Flyggödsling, besprutning eller bepudring (ej fickning).

Byggande av ny väg, även av skogsbilvägar och större nya vintervägar ("basvägar").

Militära övningar av alla slag.

Tävlingar av olika slag.

Eldning vid torr väderlek utom vid eventuellt iordningställda eldplatser.

Några inskränkningar i jakten behöver troligen ej komma ifråga.

Inom den inre zonen bör gälla förbud mot:

All skogsavverkning på holmar och uddar i myren.
Ett mycket restriktivt skogsbruk bör gälla inom den inre zonen på Fjällmossen i enlighet med en för området fastställd skötselplan. Denna skötselplan bör i första hand baseras på naturvetenskapliga och landskapsbildsmässiga aspekter. Rövning och gallring i ungskog bör tillåtas.

Körning med terränggående fordon förutom för skogsbrukets behov. All körning på myr- och torvmark även för den senare kategorin av fordon.

Anordnande av upplag.

Vad gäller orrkojor, av vilka det f n finns ett flertal inom myrkomplexet, bör dylika tillåtas i viss utsträckning men med vissa förbehåll vad gäller "byggnadsstilen". Kojorna bör utformas som enkla riskojor vilka ej stör landskapsbilden.

Inom den yttre zonen bör vissa restriktioner för skogsbruket gälla:

Vid gränsdragningen av den yttre zonen har hänsyn tagits till de hydrologiska förhållandena, vilket bl a innebär att gränsen i söder är dragen längre från myrkanten än i norr.

Förbud mot kalhuggning. Hygge får ej uppta större areal än 5 ha. Fröträdsställning skall lämnas.

Förbud mot avverkning på eller i omedelbar närhet till hållmarker.

Förbud mot avverkning av mindre skogskärr och andra sankmarker.

Vid avverkning skall ridåer lämnas mot kärr, myrar m m.

Avverkning, gallring samt utdrivning av virke skall ske på väl tillfrusen mark så att ej befintliga stigar och småvägar körs sönder.

Förbud mot hyggesbränning, radikal markberedning och hyggesplöjning.

XII

Litteratur

Nedan upptas en del av den litteratur som använts vid fält- och sammanställningsarbeten.

Hultén E	1950	Atlas över växternas utbredning i Norden
Fransson Sven	1972	Myrvegetation i sydvästra Värmland
Hushållning med mark och vatten	1971	Områden för friluftsliv och vetenskaplig kulturell naturvård. Förarbeten för fysisk riksplanering. Underlagsmaterial nr 19
Lid		Norsk och svensk flora
Lidman Hans	1973	I Tintomaras spår
Krok-Almquist	1961	Svensk flora II. Kryptogamer
Sjörs Hugo	1948	Myrvegetation i Bergslagen
Sjörs Hugo	1956	Nordisk växtgeografi
Sjörs Hugo	1971	Biologi 10 - ekologisk botanik
Sjörs Hugo et al	1973	Skyddsvärda myrår i Kopparbergs län

Kortare rapporter o dyl vilka ej är publicerade:

Sjörs Hugo	1955	Rapport och beskrivning av Fjällmossen
Weibull Mats	1922	Kvalitativa rekognosceringar av Fjällmossens torvlager

